ISSN 3060-5091 (Online)
Farg‘ona metodika maktabi – Ферганская методическая школа – Fergana methodical school
2026-yil 6-son.

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24279951

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bilingval bolalar nutqida o‘zbek va ingliz tillarining o‘zaro ta’siri: kod almashinuvi va lingvistik interferensiya xususiyatlari

Sobirova Zilola Maxmudovna –
Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
filologiya fanlari doktori (DSc)
E-mail: zilola27-70@mail.ru
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4764-6688

Annotatsiya. *Maqolada maktabgacha va kichik maktab yoshidagi o‘zbek–ingliz bilingval bolalar nutqida tillararo o‘zaro ta’sirning namoyon bo‘lish shakllari nazariy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Kod almashinuvi, kod aralashuvi, leksik transfer va grammatik interferensiya tushunchalari farqlanib, ularning nutqiy vaziyat, til kompetensiyasi hamda kommunikativ ehtiyoj bilan bog‘liqligi izohlanadi. O‘zbek va ingliz tillarining tipologik tafovutlari asosida bolalar nutqida kuzatilishi mumkin bo‘lgan sintaktik va morfologik hodisalarning tahliliy namunalari keltiriladi. Tadqiqot real respondentlar bilan o‘tkazilgan tajriba natijalariga emas, ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilishga tayanadi. Bilingval nutqni baholashda aralash shakllarni avtomatik ravishda xato deb talqin qilmaslik zarurligi asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *bilingvizm, bolalar nutqi, o‘zbek tili, ingliz tili, kod almashinuvi, interferensiya, til transferi, psixolingvistika.*

Взаимовлияние узбекского и английского языков в речи детей-билингвов дошкольного и младшего школьного возраста: особенности переключения кодов и языковой интерференции

Аннотация. *В статье на основе теоретико-аналитического подхода рассматривается взаимодействие узбекского и английского языков в речи двуязычных детей дошкольного и младшего школьного возраста. Разграничиваются переключение и смешение кодов, лексический перенос и грамматическая интерференция. На условных примерах анализируются возможные проявления межъязыкового влияния с учётом типологических различий языков. Работа представляет собой обзор и сопоставление научных источников, а не отчёт об эмпирическом эксперименте.*

Ключевые слова: *билингвизм, детская речь, узбекский язык, английский язык, переключение кодов, интерференция, языковой перенос.*

Interaction between uzbek and english in the speech of bilingual preschool and primary school children: features of code-switching and linguistic interference

Annotation. *This article examines Uzbek-English language interaction in the speech of bilingual preschool and primary-school children through a theoretical and analytical review. It distinguishes code-switching, code-mixing, lexical transfer, and grammatical interference and discusses their relation to communicative context and developing language competence. Illustrative, constructed examples highlight possible cross-linguistic influences arising from typological differences between Uzbek and English. The article does not report original participant data; its conclusions are grounded in comparative analysis of published scholarship.*

Keywords: *bilingualism, child language, Uzbek, English, code-switching, interference, language transfer, psycholinguistics.*

KIRISH

Globallashuv, xalqaro ta’lim dasturlari va raqamli kommunikatsiya sharoitida bolalarning ikki yoki undan ortiq til bilan erta tanishuvi kengaymoqda. O‘zbek tilida muloqot qiluvchi oilalarda ingliz tilini maktabgacha ta’lim, maktab, media va qo‘shimcha mashg‘ulotlar orqali o‘zlashtirish jarayoni ikki til resurslarining bir nutqiy faoliyatda qo‘llanishiga olib kelishi mumkin. Bunday nutqiy holatlarni faqat me’yoriy grammatikaga muvofiqlik nuqtayi nazaridan emas, balki bolaning kommunikativ maqsadi, til tajribasi va rivojlanish bosqichi bilan bog‘liq holda baholash muhimdir. Bilingvizm bir xil darajada mukammal ikki tilni bilish bilangina cheklanmaydi: ikki tilning qo‘llanish chastotasi, vazifasi va kompetensiya darajasi farqlanishi mumkin. Kod almashinuvi esa ikki til elementlarining muloqot davomida navbatma-navbat qo‘llanishini anglatadi; u ayrim hollarda muloqot strategiyasi sifatida xizmat qiladi (Poplack, 1980). Shu sababli bolalar nutqidagi har qanday aralash birlikni til yetishmovchiligi belgisi sifatida baholash ilmiy jihatdan asosli emas.

Maqolaning maqsadi – maktabgacha va kichik maktab yoshidagi o‘zbek–ingliz bilingval bolalar nutqida kod almashinuvi va tillararo ta’sirning ehtimoliy shakllarini tizimlashtirish, ularni farqlash mezonlarini belgilash hamda pedagogik kuzatuv uchun lingvistik tavsiyalar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Material sifatida bilingvizm, kod almashinuvi, tillararo transfer va bolalar til rivoji haqidagi fundamental ilmiy manbalar tanlandi. Manbalarni tahlil qilishda tushunchaviy tahlil, qiyosiy-tipologik tavsiflash, tasniflash va lingvistik modellashtirish usullaridan foydalanildi. O‘zbek va ingliz tillarining so‘z tartibi, morfologik tuzilishi hamda leksik birliklarining nutqdagi uyg‘unlashuvi qiyosiy ko‘rib chiqildi. Quyida berilgan nutqiy misollar muallif tomonidan tahlil maqsadida tuzilgan shartli konstruksiyalardir; ular kuzatilgan bolalar nutqidan olingan transkript yoki statistik ma’lumot sifatida talqin qilinmaydi. Yosh bosqichlari shartli ravishda maktabgacha davr (taxminan 3-6/7 yosh) va kichik maktab davri (taxminan 7-10/11 yosh) doirasida ko‘rib chiqildi. Yosh chegaralari ta’lim tizimi va individual rivojlanish xususiyatlariga ko‘ra o‘zgarishi mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ilmiy manbalar qiyosi bilingval bolalar nutqini tavsiflashda kamida to'rt hodisani farqlash zarurligini ko'rsatadi: kod almashinuvi, kod aralashuvi, leksik transfer va grammatik interferensiya. Ular o'zaro bog'liq bo'lsa-da, bir xil tushunchalar emas. Kod almashinuvi suhbat vaziyati yoki mavzu o'zgarishi bilan bog'liq ravishda tillar o'rtasida o'tishni ifodalashi mumkin. Kod aralashuvi esa bitta nutqiy birlik doirasida turli tillarga mansub unsurlarning birgalikda qo'llanishini tavsiflaydi; ilmiy adabiyotlarda ushbu terminlarning chegaralari har doim ham bir xil belgilanmaydi (Muysken, 2000).

1. Leksik darajadagi o'zaro ta'sir. Masalan, "Men bugun my homeworkni tugatdim" kabi shartli gapda inglizcha birikma o'zbekcha sintaktik qurilma tarkibida kelib, o'zbek tilidagi tushum kelishigi ko'rsatkichini qabul qilgan. Bunday konstruksiya kod aralashuvi bilan birga morfologik integratsiyani ham namoyish etadi. Ammo bitta misolning o'zi bolaning qaysi tilda kuchliroq ekanini aniqlash uchun yetarli emas.

2. Sintaktik darajadagi o'zaro ta'sir. O'zbek tilida odatiy darak gap tartibi ko'pincha ega-to'ldiruvchi-kesim (SOV), ingliz tilida esa ega-kesim-to'ldiruvchi (SVO) shaklida bo'ladi. "Men read a book" singari shartli qurilmalar ikki til unsurlarining bitta gap doirasida birlashishini ko'rsatadi. Biroq bunday namunalarni avtomatik ravishda interferensiya deb atashdan oldin bola aytmoqchi bo'lgan ma'no, kontekst va takrorlanish darajasi tekshirilishi kerak.

3. Morfologik darajadagi o'zaro ta'sir. O'zbek tili agglutinativ tuzilishga ega bo'lib, grammatik ma'nolar ko'pincha qo'shimchalar orqali ifodalanadi. Ingliz tili esa ko'plab grammatik munosabatlarni yordamchi so'zlar va qat'iyroq so'z tartibi orqali bildiradi. Shu farq ikki til birliklari qo'shilganda kelishik, ko'plik va zamon ifodalarining o'ziga xos birikmalarini yuzaga keltirishi mumkin. Misol tariqasida "toylarim" shakli inglizcha otning o'zbekcha ko'plik va egalik affikslari bilan qo'llanishini ko'rsatadi.

4. Pragmatik omillar. Til tanlovi suhbatdoshning qaysi tilni bilishi, mavzu, vaziyat, muhit va bolaning muayyan so'zga tezroq kirish imkoniyati bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bilingval bolaning nutqida tilni almashtirishi uning kommunikativ moslashuvchanligini ham ifodalashi mumkin (Grosjean, 1982; Paradis, Genesee va Crago, 2011).

Maktabgacha davrda bolalar nutqida kundalik vaziyat, o'yin, predmet nomlari va kattalar nutqiga taqlid bilan bog'liq ikki tilli birliklar ko'proq ko'zga tashlanishi mumkin. Kichik maktab davrida esa yozma nutq, fan terminologiyasi va o'quv topshiriqlarining tiliga bog'liq almashuvlar tahlil uchun ahamiyatli bo'ladi. Biroq bu umumiy taxminlar aniq yosh guruhlari bo'yicha empirik kuzatuv bilan tekshirilishi lozim.

Bilingval nutqni tadqiq etishda ikki til bo'yicha alohida va umumiy lug'at ko'rsatkichlarini, tilga ta'sir etish davomiyligini, uy va ta'lim muhitidagi til ulushini hamda muloqot sheriklarini qayd etish muhim. Faqat bir tildagi test natijasi bolaning umumiy kommunikativ imkoniyatlarini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Metodik jihatdan tabiiy nutq yozuvlari, rasm asosida hikoya tuzdirish, rolli o'yin va vaziyatli suhbatlar orqali kod almashinuvi holatlarini kontekst bilan birga qayd etish maqsadga muvofiq. Har bir holatda aralash birlikning turi, sintaktik o'rni, vazifasi va suhbatdoshning javobi belgilansa, tasnifning izchilligi ortadi. Pedagogik amaliyotda bolaning har ikki tilini qo'llab-quvvatlash, nutqiy faolligini rag'batlantirish va zarur hollarda me'yoriy variantni yumshoq model sifatida taqdim etish tavsiya etiladi.

XULOSA

Nazariy tahlil maktabgacha va kichik maktab yoshidagi o'zbek–ingliz bilingval bolalar nutqida kod almashinuvi, leksik integratsiya va tillararo transferni o'zaro farqlash zarurligini ko'rsatdi. O'zbek va ingliz tillarining tipologik tafovutlari aralash nutqiy konstruksiyalarni tavsiflash uchun muhim lingvistik asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, aralash nutq shakllari har doim ham nutqiy nuqson yoki grammatik xato belgisi hisoblanmaydi.

Kelgusida tabiiy muloqotdan yig‘ilgan anonimlashtirilgan nutq namunalari asosida yosh guruhlari, til ta’siri intensivligi va kommunikativ vaziyatlar kesimida empirik tadqiqot o‘tkazish zarur. Bunday ish ikki tilli bolalar nutqining rivojlanish qonuniyatlarini aniqroq tushuntirish va pedagogik yondashuvlarni ilmiy asoslash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Bialystok E. Bilingualism in Development: Language, Literacy, and Cognition. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 288 p.
2. Grosjean F. Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982. – 370 p.
3. Muysken P. Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
4. Paradis J., Genesee F., Crago M. B. Dual Language Development & Disorders: A Handbook on Bilingualism and Second Language Learning. – 2nd ed. – Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co., 2011.
5. Poplack S. Sometimes I’ll start a sentence in Spanish y termino en español: Toward a typology of code-switching // Linguistics. – 1980. – Vol. 18, № 7–8. – P. 581–618.
6. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. – New York: Linguistic Circle of New York, 1953.